

УДК 821.161.3

СВЕТАПОГЛЯД БЕЛАРУСА ПРАЗ БІБЛЕЙСКІЯ РЭМІНІСЦЭНЦЫ П. БАРАДУЛІНА

Ключавыя словы: светапогляд, нацыянальны характар, Біблія, біблейскія рэмінісцэнцыі, паэзія Р. Барадуліна.

У артыкуле разглядаюцца паэмы Р. Барадуліна “Трыкірый”, “Ружанец”, “Паэма-падарожніца” з пазіцыі раскрыцця асаблівасцей светапогляду беларуса на фоне аўтарскага пераасэнсавання біблейскіх тэкстаў, як універсальнай крыніцы творчасці і філасофіі. Абгрунтоўваецца думка, што біблейскія вершы Р. Барадуліна – гэта споведзь пра набалелае: мову, гісторыю, радзіму, а таксама спроба асэнсаваць дыялектыку нацыянальнага і агульначалавечага.

Ужо ў сталым узросце, на рубяжы стагоддзяў Р. Барадулін звярнуўся да свяшчэннай кнігі ўсіх хрысціян – Бібліі, у дачыненні да якой паэт аказаўся не толькі ўдумлівым чытачом, але і перакладальнікам, пераспеўнікам яе матываў, прыпавесцей, канонаў (паэмы “Трыкірый”, “Ружанец”, “Псалмы Давідавы”, цыклы вершаў “Евангелле ад мамы”, “Бэтлеемам стане сэрца”, паломніцкія вершы, што пісаліся падчас падарожжаў па святых мясцінах і г.д.). Творы Барадуліна біблейскай скіраванасці ўвайшлі ў знакаміты зборнік “Ксты”, з якім беларускі паэт намінаваўся на Нобелеўскую прэмію. Але як найбольш значныя і шырокавядомыя ў гэтым накірунку трэба адзначыць паэмы “Трыкірый”, “Ружанец” і “Псалмы Давідавы”.

Выхад паэмы “Трыкірый” Барадуліна зрабіўся выключнай з’явай у айчынай літаратуры напрыканцы ХХ стагоддзя. Звяртанне да біблейскіх матываў пасля працяглага засілля атэістычнай ідэалогіі, на наш погляд, з’явілася адраджэннем той хрысціянскай лініі ў беларускай літаратуры, найярчэйшымі прадстаўнікамі якой былі Я. Купала (прынамсі, у дарэвалюцыйны перыяд творчасці), А. Зязюля, К. Сваяк, М. Гарэцкі. Акрамя таго, для нацыянальнай паэзіі паэма “Трыкірый”, на думку сучаснага літаратуразнаўцы І. Штэйнера, роўнавялікая “Вянку” М. Багдановіча, напісанаму напачатку ХХ стагоддзя ў аспекце раскрыцця беларускага светапогляду на прыкладах стаўлення беларусаў да важнейшых феноменаў быцця [4, с.12].

Адзначым, што пры чытанні і даследаванні твораў Р. Барадуліна на біблейскія матывы вельмі важна адчуць, як побач з ім ідуць пачынальнікі гэтай традыцыі: Эразм, Дантэ, Ф. Скарына, С. Полацкі, і яе паслядоўнікі ў ХІХ – ХХ стст.: Дж. Байран, Ф. Дастаеўскі, Г. Ахматава, І. Бродскі і г.д. Пасля Барадуліна дадзены спіс можна доўжыць і прозвішчамі шматлікіх сучасных беларускіх пісьменнікаў, якіх натхняе Біблія. Гэта А. Бембель (Зьніч), Л. Галубовіч, Н. Загорская, М. Скобла, Г. Тварановіч, В. Шніп і інш. Такая парадыгма прыцягвае ўвагу і робіцца надзвычай актуальнай сёння, напярэдадні 500-годдзя пачатку беларускага кнігадрукавання і ў год навукі. Бо Скарына Біблію ўспрымаў не толькі як кодэкс хрысціянскай маралі, але і як крыніцу разнастайных ведаў. Успомнім: “Богу ко чти и людем посполитым к доброму научению” [3, с.39].

Рыгор Барадулін ад пачатку творчага шляху адчуваў сябе паслядоўнікам крывічаў – апосталаў радзімы. Знамянальнымі ў гэтым сэнсе з’яўляюцца радкі з твора “Паэма-падарожніца”:

Тут Еўфрасінні Полацкай чало
Зайшло ў імглу, а з Полацка вяло
Святло святое да Ерусаліма.
Радзімы без апостала няма.
Свой боль, свой сум, свой подых нездарма
Апосталу даверыла Радзіма [1, с.275].

Звернем увагу на тое, што гэта паэма была напісана ў 1993 годзе, не пачаткоўцам у літаратуры, а карыфеем беларускага мастцкага слова. Натуральна, што раней такі твор не мог быць апублікаваны. Аднак зыходны хрысціянскі пасыл думкі, несумненна, заўсёды прысутнічаў у светапоглядзе Барадуліна.

Біблія прыцягвала ўвагу творцаў перш за ўсё першазданнасцю, касмічнасцю, універсальнасцю. На думку Е. А. Лявонавай: “Праз біблейскія сюжэты і вобразы ўсё новыя аўтары імкнуцца надаць творам абагулена-сімвалічны, папераджальна-прагнастычны сэнс, спрабуючы дапамагчы сучаснікам супаставіць асабісты духоўны досвед з агульначалавечым, з правопытам” [2, с.3]. Безумоўна, мастацкая літаратура, заснаваная на Святым Пісанні, не належыць проста да багаслоўя. Але творы біблейскай скіраванасці заўсёды філасофскія, бо вымагаюць ад чытача вырашэння глабальных пытанняў: “што ёсць дабро і зло?”, “дзе межы чалавечай свабоды?”, “якім трэба быць, каб быць сапраўдным чалавекам?”. Акрамя таго, разам з вырашэннем духоўна-маральных праблем

чалавечага быцця, характэрнай рысай беларускага светапогляду з'яўляецца імкненне да спасціжэння быцця ў яго анталагічных і феноменалагічных праявах. Для пацвярджэння сказанага дарэчы ўспомніць апавяданні пачынальніка беларускай філасофскай прозы М. Гарэцкага, у якіх пытанні кштальту “адкуля ўсё?”, “што яно?” акрэслены як найактуальнейшыя і найважнейшыя для беларускага селяніна.

Рэлігійна-філасофская паэзія патрабуе і адпаведнага аналізу. Надзвычайная філасофская глыбіня схавана ў метафарах беларускага паэта сялянскага паходжання – Рыгора Барадуліна. Па сваёй складанасці і вытанчанасці барадулінскія метафары шмат у чым перагукуюцца з аналагічнымі феноменамі творчасці А. Блока, Б. Пастарнака, Т. Эліэта. Барадулін таму нагбом і прыпаў да Бібліі, што знайшоў у ёй не толькі сімвалічную гісторыю жыцця чалавецтва, паказаную праз гісторыю асобнага чалавека, праз праяўленне яго кахання і паўнаты пачуццяў, праз аповед пра малітоўную працу і аскетыку духу, але і найвышэйшага мастацкага ўзроўню паэзію. Пры чытанні гэтай Кнігі кнігаў мастака не можа не напаткаць натхненне. Справа ў тым, што галоўным для беларускага творцы, як для паэта метафары, быў сам факт дыялектычнага адзінства прынцыпаў пазнання знешняга свету і ўнутранага перажывання свайго быцця ў гэтым свеце.

Афарыстычнаць твораў Р. Барадуліна, прасякнутых біблейскімі матывамі, шмат у чым можна растлумачыць тым, што сама Біблія створана асобамі, людзьмі, прарокамі, якія чулі гасас Бога, якія праз сваю свядомасць узважылі замысел Творцы, жыццё чалавека і зрабілі свае высновы ў форме афарыстычнай: у форме прытчаў, перыфразаў, песняў, сімвалічны сэнс якіх раскрываецца толькі тым, хто шукае і прагне яго. Акрамя таго, Біблія была і ёсць загадкавай, вось чаму чалавек заўсёды будзе яе дадумваць, дабудоваць, паглыбляцца ў яе сімвалы, нязменна знаходзячы адказы на свае пытанні і на пытанні часу. Прычым такія адказы заўсёды маюць адкрыты характар, што таксама знаходзіць адэкватнае выяўленне менавіта праз афарыстычнасць.

Рыгор Барадулін, звяртаючыся да Эклезіяста, прыпавесцяў Саламона, апостальскіх пасланняў, псалмоў Давіда не канстатуе, не цытуе, – ён хапае з крыніц роднай мовы гатовыя словы-сімвалы, словы-канцэпты, суадносіць іх адно з адным, каб загучалі яны ва ўнісон з Боскімі словамі, такім чынам раз'ясняе іх сэнс сваім суайчыннікам-сучаснікам. І ў гэтай сваёй паэтычнай працы ён параўноўвае сябе з тымі дзесячамі-беларусамі, якія, падобна першачалавеку Адаму, па Боскай волі, далі імёны ўсяму таму, што існуе навокал.

Машэкі,
Рогвалды,
Паліфемы
Суседзі, крэўнікі, землякі, –
Мае разгубленвыя паэмы
Мае нязнойдзеныя радкі
Зямлёю сталі, ідуць травой,
Аддаўшы соснам сваю тугу.
Пакуль трывогу паю крывёю
Я перад імі буду ў даўгу.
Адны пазычылі смагу слова,
Другія казалі, як зваць траву.
Даверылі мову,
Нібы дуброву,

Дзе ў родным шуме душой жыву...[1, с.242].

“Якраз магутнае валоданне родным словам, адчуванне ўсіх яго адценняў і дапамагае беларускаму паэту ў поўнай адпаведнасці з нацыянальнымі адметнасцямі ўспрыняць і ўзнавіць адвечныя ісціны” [4, с.10], – падкрэслівае І. Штэйнер. У гэтым плане далёка не выпадкова, што менавіта беларуская назва травы – “трыпутнік” робіцца адным з вызначальных сімвалаў паэмы “Трыкірый”. У паэме тры часткі: “Следам Эклезіяста”, “Следам прыпавесцяў Саламонавых”, “Следам апостала Паўла”, аб'яднаныя адным прынцыпам выкарыстання першакрыніцы. Спачатку аўтар ідзе ўслед ужо ўспрыятаму і перажытаму, а далей стварае свой найновы метафарычны сусвет самастойна, праз мову, праз слова, праз нацыянальную сімволіку.

Ва ўступе (а “Трыкірый складаецца з 28 вершаў, вытрыманых строга ў форме 12-радкоўяў па 3 катрэны) паэт прапануе шэраг асацыяцый на слова “трыкірый”. Спачатку прапануецца яго першасны царкоўнаслужбовы сэнс – тры свячы ў руках святара-епіскапа, якімі ён благаслаўляе прыхаджан:

Тры свечкі святла
Айца й Сына й Духа Святога.
Тры полымі вера звяла

У полымі сэрца Бога [1, с.174].

А далей – “пасыпаліся” беларускія словы з сімволікай траіснасці: “трохкутнік, трысце, трыцен...”. Паэт прыводзіць чытача да думкі, што ўсё ў мове асвечана верай, хоць часам гэта і забываецца. Барадулін метафарычна канстатуе гэта галоўнай рыфмай, з глыбокім сэнсам: “трыпутнік – пакутнік”. Галоўны пакутнік, несумненна, – Сам Бог, бязвінна забіты за грахі міра, але паэт нагадвае, што і кожны ў жыцці павінен браць частку гэтай пакуты, каб жыць і ўваскрэнуць з Хрыстом.

Дарэчы, быццам у працяг тэмы трыпутніка, ў частцы “Святарнае святло” “Паэмы-падарожніцы”, навеянай ерусаліміскімі ўражаннямі пра горад, дзе сустракаюцца Стары і Новы Запавет, Барадулін піша:

Раскрыжаваныя рукі,

Нібы

Разнятыя для палёту крылы [1, с.277].

Гэта зноў тры пуцявіны, з’яднаныя ў сэрцы Бога.

Усе 28 вершаў “Трыкірыя” складаюць сістэму беларускага светапогляду. Наглядны прыклад ў гэтым сэнсе – верш па матывах Эклезіяста: “Сонца ўзыходзіць, і сонца заходзіць і сьпяшаецца ў месца сваё, дзе ўстае” (Экл. 1:5). Узяўшы за ўзор біблейскі матыў кругазвароту дня і ночы, паэт стварае верш “Узыходзіць сонца, каб зайсці”. Заўважым адразу, што акцэнты, расстаўленыя ім ужо ў першым радку, – іншыя, яны звязаны з чаканнем ночы. Гэта бліскучы прыклад адлюстравання і асэнсавання народнай філасофіі і дыялектыкі быцця. Усход і заход сонца ў Эклезіяста сцвярджаюць зададзены Творцай парадак на зямлі, вызначаны кожнай істоце свой абавязак. І вось у барадулінскім варыянце “прыцемкі – паслугачы начы – гоняць стому з пасвішчаў дадому” [1, с.175]. Стома тут – гэта праца, якая, нібы жывая істота, доўгі дзень пры святле сонца пасвілася, цягнула сілы сялянскія. А доўгачаканыя прыцемкі гоняць яе, ненажэрную, дадому. Нездарма ёсць сялянская мудрасць “ночка-мамка”: селянін чакае, прагне гэтага начнога адпачынку.

Падобным чынам пабудаваны ўсе вершы паэмы. Першыя радкі – перыфраз біблейскага выразу, потым – пейзажныя або побытывая асацыяцыі, параўнанні на ўзроўні нацыянальнай свядомасці. Далей ідзе іх развіццё, і напрыканцы – аўтарскі вынік. Такая кампазіцыя дае магчымасць аб’яднаць біблейскую гісторыю і сучаснасць. У цэлым можна лічыць, што квінтэсэнцыя “Трыкірыя” уяўляе сабой аўтарскае асэнсаванне тэкстаў Эклезіяста, прыгчаў Саламонавых, пасланню апостала Паўла, якія далі штуршок думцы беларускага паэта. Так, напрыклад, добра вядомы біблейскі выраз з Эклезіяста: “Вее вецер на поўдзень і на поўнач вяртаецца, віруе, віхурыцца веючы, і на шлях віравання вяртаецца вецер” (Экл. 1:6) беларускім паэтам быў паэтычна ўвасоблены ў нацыянальным слове. У выніку біблейскія пастулаты робяцца шэдэўрам айчыннай паэзіі:

Вецер на поўдзень ідзе

І праходзіць да поўначы,

Студзячы ўсмешку вадзе,

Грудзі абсягавы поўнячы.

Хмары, як ветразі, пне

Голас вяртаючы пошчаку.

І незабітай труне

Вусны калыша нябожчыку.

Б’ецца над поплавам сноў

Белаю весткаю чаіца.

І на кругі свае зноў

Вецер з пакарай вяртаецца [1, с.175].

Укажам на тое, што ў касмічнай першакрыніцы верша – толькі універсаліі, схемы. Паэт жа напauняе іх роднымі вобразамі: абсягі, поплаў, паўночная сцюжа, белая чаіца. Але ўсё ажыццяўляецца, ажыватвараецца гэтым біблейскім паслухмяным свавольнікам, які вяртаецца на колы свая тут, на Беларусі, таксама, як і паўсюль на Божай зямлі.

Яшчэ два звязаных асноўнай думкай, метафізічна адцягненых верша паэмы – “Бачаннем не насыціцца вока, слухам не напоўніцца вуха..” і “Болей мудрасці – болей смутку...”. Вуха і вока тут – не столькі прыналежныя чалавеку органы пачуццяў, колькі міфалагемы-канцэпты, увасабляючыя здольнасць і схільнасць усяго зямнога да пазнання і немагчымасць спасцігнуць усё да канца. Бесперапынна чалавека цягне “бачыць за даляглядам”, “жадаецца чуць за цішынёю”. Але паэт перасцярагае: марнасць, мана пазнаць болей, чым дазволена Богам. Што схавана – тое не з’яўлена, веды толькі “памнажаюць тугу”. Больш за тое, Р. Барадулін чуйна разумее тую адлегласць, што аддзяляе сучаснага чалавека ад першых хрысціян, нават ад людзей эпохі сярэднявечча ці адраджэння. Адчуваючы сябе паслядоўнікам вялікай хрысціянскай традыцыі, паэт падкрэслівае, што светапогляд нават самага сумленнага сучаснага верніка адрозніваецца: ён сапсаваны секулярызмам, сумненнем

і недаверам. І таму “атавай узыходзіць мудра туга”. Зноў з’яўляецца вобраз, наўрад ці знаёмы спякотнаму поўдню Бібліі, але звыклы беларусу – атава на лузе.

Паэтычны цыкл “Ружанец” уяўляе сабой вершаваны выклад кананічных малітваў для праваслаўных і каталікоў: “Ойча наш”, “Багародзіца Дзева, радуйся”, “Сімвал веры”, ранішнія і вячэрнія малітvasлоўі. У канон Р. Барадулін прыўносіць нацыянальны каларыт, напрыклад, дапаўняе асабістымі прашэннямі за братаў і бацькоў:

Усім, хто слугуе роднаму краю

Нашу мову мілуе

Палажы сцяжыну да раю

Даруй ім і праграшынку малую [1, с.207].

Або, звяртаючыся да Анёла-ахоўцы, просіць яго маліцца:

Каб верны быў я

Крывіцкай святой старане,

Мове матчынай –

Як найраднейшай балючай радні [1, с.209].

На заканчэнне адзначым, што біблейскія вершы Р. Барадуліна – гэта не толькі асабістая споведзь пра набалелае: мову, гісторыю, радзіму. Гэта таксама спроба пры дапамозе біблейскіх рэмінісцэнцый узняцца праз індывідуальнае перажыванне да асэнсавання анталогіі і дыялектыкі нацыянальнага і агульначалавечага.

Літаратура

1. Барадулін, Р. Збор твораў. Т. 3. Паэмы, вершы / Р. Барадулін. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1999. – 335 с.
2. Лявова, Е. А. “Святы анёле, ахоўца маёй душы...”: Вобразы анёлаў у літаратурна-мастацкай парадыме / Е. А. Лявова // Роднае слова. – 2016. – № 8. – С. 3 – 6.
3. Скарына, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія / Ф. Скарына. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 207 с.
4. Штэйнер І.Ф. Super flumina Babylonis: біблейскія міфалагемы ў паэзіі Рыгора Барадуліна / І. Ф. Штэйнер. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – 76 с.

V. I. Utkevich

Vitebsk State Technological University

e-mail: utkevich@mail.ru

The Belarusian's mindset through biblical reminiscences of R. Baradulin

Key words: mindset, national character, Bible, biblical reminiscences, R. Baradulin's poetry.

The article analyzes R. Baradulin's poems "Trykiry", "Rosary", "The poem-traveler" from the standpoint of characteristics of Belarusian mindset disclosure, against the background of the author's rethinking of biblical texts as universal sources of creativity and philosophy. Substantiates the idea, that the Bible verses of R. Baradulin is a confession about sore: about the language, history, motherland, and together is an attempt to understand the dialectics of national and universal.

Н.В. Цветкова

Псковский государственный университет

e-meil: tsvetkova48@yandex.ru

УДК 82.09

«ПСКОВИТЯНКА» Л.А МЕЯ В ОЦЕНКЕ А.А. ГРИГОРЬЕВА: ОБРАЗ ПСКОВИЧА

Ключевые слова: Л. А.Мей, А. А.Григорьев, драма «Псковитянка», критическая оценка, национальный характер, образ псковича.

В статье анализируется не введенная до настоящего времени в науку критическая статья А.А. Григорьева о драме Л.А. Мей «Псковитянка», рассматриваются его оценки образов псковичей и проявления их характеров в переломную эпоху в истории Псковской вечевой республики.

В своих часто парадоксальных оценках А. А Григорьев был всегда верен критерию «органической критики» – увидеть в художественном произведении его национальную суть, живую, «сердечную мысль». Написанная к 1859 году «Псковитянка», историческая драма его друга по московскому кружку Л.А. Мей, привлекла критика именно этими чертами, стала толчком к созданию статьи «Явления современной литературы, пропущенные нашей критикой» [1], опубликованной в 1861 году в журнале братьев Достоевских «Время». К этому времени он известный критик, который защищает основы своей оригинальной «органической критики», споря с последователями В. Белинского – сторонниками реальной критики Н.Г. Чернышевским и Н.А.Добролюбовым